

Bij de opening van het Feest van de Geest, Magnuskerk Anloo, 3 mei 2016

Albert Waarsing, voorzitter van de stichting van Feest voor de Geest Groningen/ Noord-Drenthe, vroeg mij om bij de opening iets over kunst te vertellen. Over kunst is veel te zeggen. Dus kies ik maar de invalshoeken die ik interessant vind en naar ik aanneem u ook.

Het viel me op dat zowel Rudi Fuchs 1)(de ex directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam) als Michael van Hoogenhuyze 2) (een kunsthistoricus die zojuist een nieuw boek uitgaf) dat beiden dus, schreven dat ze zo veel geleerd hebben van de omgang met kunstenaars; van het bezoeken van hun atelier en het met hen praten over hun proces. Fuchs schrijft dat hij als kunsthistoricus altijd bezig was nieuwe kunst in hokjes te plaatsen, in relatie te brengen met andere kunst om zo het werk een plek te geven, te begrijpen. In de ateliers van kunstenaars, zag hij niet alleen voltooiden werken die geplaatst moesten worden, maar zag hij het ontstaansproces. Hoe de kunstenaars, net zo lang aan het schuiven en veranderen waren totdat ze vonden: zo is het goed. Van Hoogenhuyze is ook intensief met kunstenaars opgetrokken en hij omschrijft hun scheppingsproces als een dialoog tussen maker en materiaal. Die dialoog gaat net zo lang door totdat het materiaal zich heeft verzelfstandigd tot een autonoom sprekend kunstwerk. Kortom, de kunstenaar kan naar achteren treden. Er is iets nieuws ontstaan dat voor zichzelf spreekt.

Ik ben zelf beeldend kunstenaar en herken wat beide kunsthistorici over het scheppingsproces zeggen. Ik neem aan dat dat ook voor de meeste aanwezige kunstenaars geldt. Ik omschrijf een belangrijk deel van mijn scheppingsproces vaak als “spelen met materiaal” en “denken met mijn handen”. Ik maak ruimtelijk werk van allerlei materialen die mij iets doen, die in hun gewoonte een enorme zegenkracht voor mij hebben: papier, vilt, katoen, touw, rubber, draad, bamboe, noem maar op. Daar kan ik eindeloos mee vouwen, knippen, scheuren, knopen, plakken, naaien, noem maar op. Mijn handen zijn aan het werk en intussen wordt mijn fantasie en voorstellingsvermogen gestimuleerd. Wat ik klein en van papier gemaakt heb, stel ik me groot voor in bijvoorbeeld rubber. Of ik vraag me af hoe het eruit ziet als ik 50 van de vormen die ik geknipt en geplakt heb, aan draadjes vanuit het plafond laat komen, of omgekeerd op de vloer plaats of met spelden op de muur prik. Dat is dus dat schuiven en veranderen waar Fuchs het over heeft en de dialoog met het materiaal van Van Hoogenhuyzen.

Daarnaast speelt dan ook een rol dat ik

- Beelden/ fantasieën heb over het soort werk dat ik wil maken (in mijn geval verstild, abstract werk)
- Rekening houd met de plek waarvoor het werk bedoeld is: in dit geval het koor van de kerk in Appingedam
- Rekening houd met het thema waarover het werk gaat: in dit geval vrijheid van geest.

Al deze overwegingen spelen in mijn achterhoofd, beïnvloeden elkaar. Dan komt er een moment dat ik zo ongeveer wel weet wat het moet gaan worden en dan is het een kwestie van aandachtig het plan uitvoeren. Daarbij kom je nog van alles tegen. Het kan zijn dat een plan dat zo goed leek, niet echt werkt. Het komt niet van de grond, voelt niet goed. Dus moet het schuiven, veranderen, experimenteren weer opnieuw beginnen. Maar er is ook een moment waarop ik denk Tjakka: mooi, goed. Dan ben ik blij omdat er opeens iets nieuws is, iets dat mij ook verbaast. Vaak is er ook twijfel: is het al af? Wat voelt er niet echt goed? Waar ligt dat aan? Karel Appel zei ooit: ik kijk het werk af. Dat is heel mooi gezegd. Soms zijn de dingen in een schilderij of een beeld die niet helemaal soepel voelen, juist de dingen die ervoor zorgen dat het werk niet saai is, dat het een beetje schuurt en spannend blijft. Daarom is het bij twijfel ook goed om maar een tijdje rustig te kijken, weg te lopen en weer terug te komen zodat je zeker weet of je moet gaan veranderen, of dat het werk juist af is. Een tijdje wegzetten en aan iets anders werken, is ook vaak een goede strategie.

Maar er komt een moment dat het werk echt af is en het atelier uit mag. Dan breekt er een nieuwe fase aan: kijkers mogen er wat van vinden; kunsthistorici mogen het in hokjes zetten, zelf mag je gaan nadenken over de relatie tussen dit werk en wat je al eerder gemaakt hebt. Is er sprake van een nieuwe stap? Een doorgaande lijn? Je kunt er met collega's over gaan praten. Van Hoogenhuyze zegt dat op dit moment het muzisch spel overgaat in het muzisch denken en meent dat dat muzisch spelen en denken de wereld verrijkt, o.a. omdat kunstenaars iets dat niet onder woorden gebracht kan worden, toch voelbaar weten te maken en zo toch onder de aandacht weten te brengen, tot onderwerp van gesprek weten te maken. Hij laat in zijn boek zien hoe in een veranderende wereld ook de kunst en de functie van de kunst veranderde. Zo waren de 17' eeuwse binnenhuis tafelen die Johannes Vermeer schilderde, destijds alleen maar denkbaar binnen de Hollandse cultuur: een vroege democratie met een zelfbewuste burgerij die schilderijen aanschafte, iets wat elders alleen het hof of de kerk deed. En de gigantische verspringende ledverlichting die Giny Vos momenteel installeert in de openbare ruimte en in en op grote gebouwen, zijn natuurlijk alleen denkbaar in een tijd dat er ledverlichting is en er veel geld is bij banken en internationale ondernemingen.

Ik heb het nu gehad over de kunstenaar, het kunstwerk, het scheppingsproces, de maatschappelijke context en een bepaald groep kunstbeschouwers, de theoretici. Maar je hebt ook het gewone publiek: bezoekers van tentoonstellingen, die meer of minder geschoold in de kunstgeschiedenis er gewoon van houden om kunst te zien of nieuwsgierig genoeg zijn om op dat gebied eens wat te proberen.

De filosoof Kant***gaat ervan uit dat ieder mens oordeelsvermogen heeft ook op esthetisch gebied. Hij kan geraakt worden door schoonheid in de natuur of in een kunstwerk. Hij kan daar enthousiast over worden en wil dan tegen anderen zeggen: dat moet je zien, dat is mooi, dat doet wat met je. Dat geraakt worden is primair een gevoelskwestie, heeft niets met het verstand te maken, maar wel met de vorm van het werk. Die is precies goed: Het

werk heeft een significante vorm zou Kant zeggen. Wel is het zo, en daar had Kant het niet over, dat ervaring en scholing op het gebied van kunst wel iets doet met je ontvankelijkheid. Zoals eerder gezegd: een kunstenaar is op zoek naar iets dat er nog niet is, iets nieuws. Iemand die Van Gogh naschildert, of een Rembrandt nadoet, raakt mij niet, ook al heeft hij het nog zo knap gedaan. Ik zie niet iets nieuws, maar een tweedehands versie van wat al geweest is. Ik wil verrast worden, iets werkelijk nieuws beleven en daardoor geraakt worden. Het kan zijn dat iets zo nieuw is, zover afstaat van wat de kijkers gewend zijn als kunst te zien, dat hun beeld van hoe kunst hoort te zijn, hun in de weg zit. Dan krijg je opmerkingen als: dat kan mijn kleine broertje ook. Van veel vrijheid van geest getuigt dat niet.

De kunstenaars van Feest van de Geest hebben zich de vrijheid gepermitteerd om iets nieuws te laten ontstaan. Ik hoop dat dat nieuwe uw hart raakt en dat de speelse ernst van hun proces en de significante vorm van het resultaat uw geest zal verruimen en verlichten.

Ik heb gezegd.

Truus van den Heuvel, beeldend kunstenaar, www.truusvandenheuvel.nl

Noten:

- 1) Rudi Fuchs, Tussen kunstenaars. Een romance, Amsterdam, 2003, p.189
- 2) Michael van Hoogenhuyze, Van muzisch spel naar muzisch denken, het denkproces van de kunst, 1915, ISBN 978-94-92165-05-3
- 3) Ik baseer me in het volgende stuk o.a. op A.A. van den Braembussche, denken over kunst, een kennismaking met kunstfilosofie, Bussum 1996, tweede druk.